

چک‌های بدون محل و لایحه

اصلاح قانون چک

اشاره

همانطور که در شماره‌های گذشته این مجله - و البته در دیگر رسانه‌های گروهی - ملاحظه کرده‌اید، مدتی است که مساله چک‌های بلامحل و زندانی شدن عده زیادی از صادرکنندگان چک‌های بلامحل و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و قضایی آن به عنوان یک مساله روز مطرح شده و علاوه بر مسوولان اجرایی نظام پولی و بانکی، مسوولان قوه قضاییه و نمایندگان مردم در مجلس شورای اسلامی نیز در صدد بر آمده‌اند تا با اصلاح قانون چک و تغییر در مقررات مربوط به چک‌های برگشتی، از شدت این بحران بکاهند. به همین جهت، چندی پیش، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی از تعدادی از مؤسسات پژوهشی معتبر در کشورهای مختلف خواست تا با بررسی مقررات جاری در ایران، در مورد چگونگی اصلاح قانون چک اظهار نظر کنند. در این میان، یک موسسه پژوهشی فرانسوی بدون اظهار نظر خاصی درباره شرایط جاری و طرح‌های پیشنهادی در این زمینه، نظریات کلی خود را در مورد قانون چک فرانسه و برخی از دیگر کشورها تشریح کرد و مرکز پژوهش‌های مجلس نیز نظر نهایی خود را در مورد اصلاح قانون چک ارائه داد.

اینک توجه شما را به دو نظریه مزبور جلب می‌کنیم:

نظر کارشناسان فرانسوی درباره مقررات حاکم بر چک‌های بدون محل

مؤسسه پژوهشی معروف به PTI که

بررسی و ارزیابی راهکارهای کاهش تعداد زندانیان کشورهای جهان را بر عهده دارد، سیاست ممنوعیت صدور چک و بسته شدن حساب بانکی صادرکننده چک در قانون فرانسه را در مبارزه با صدور چک بدون اندوخته مالی مؤثر اعلام کرد.

در گزارش مذکور با اشاره به تغییر و تحول فراوان قانون چک در فرانسه پس از اولین قانونگذاری در سال ۱۸۶۵ آمده است: قانون سال ۱۸۶۵، صدور چک بدون اندوخته بانکی را ممنوع و برای آن مجازات قایل شده بود، اما به دلیل اینکه این عمل در قانون عنوان خاصی نداشت، آن را تحت عنوان کلاهبرداری مجازات می‌کرد، ولی مشکلی که دادگاه‌ها با آن دست به گریبان بودند، این بود که چون عنوان کلاهبرداری مستلزم احراز انجام مقدمات متقلبانه است و این امر هم به راحتی احراز نمی‌شد، در نتیجه، قانون ۱۲ اوت ۱۹۱۷ جرم خاصی با عنوان «صدور چک بدون اندوخته مالی» را وضع کرد و برای آن مجازات سختی را در نظر گرفت.

همچنین، گزارش مذکور با اشاره به جنبه جزایی صدور چک بدون اندوخته مالی، افزوده است: سختگیری فزاینده قانون طسی قانونگذاری‌های بعدی، نتیجه مثبتی نداشت و خصوصاً پس از جنگ جهانی دوم شمار صدور چک بلامحل رو به افزایش گذاشت. این امر از طرفی، موجب بی‌اعتمادی بازرگانان نسبت به داد و ستد به وسیله چک می‌شد و از سوی دیگر، شمار تخلفات به حدی می‌رسید که بعضی از دادرها، به استثنای موارد مهم، از تعقیب مجرم خودداری می‌کردند. در نتیجه، این واقعیت‌ها، قانونگذار را متوجه ناتوانی سیاست جزایی در جلوگیری از تخلفات مربوط

به چک می‌گرداند.

مؤسسه پژوهشی مذکور در گزارش خود اضافه کرد: بدین ترتیب، قانون ۳ ژانویه ۱۹۷۵، صدور چک بدون اندوخته مالی را در صورتی جرم محسوب می‌کرد که با قصد و نیت «اضرار به حقوق غیر» صادر شده بود. سپس قانون ۳۰ دسامبر ۱۹۹۱ به روش محکم‌تری متوسل می‌شود و با حذف جمله «صدور چک بدون اندوخته مالی» مجازات تأدیبی را حذف می‌کند و به وضع جریمه نقدی، آن هم در محدوده «مدنی و مالیاتی» دست می‌زند. به اعتقاد این مؤسسه، اجرای قانون دسامبر ۱۹۹۱ از موفقیت چشمگیری برخوردار شده، به طوری که شمار چک‌های بلامحل که در سال ۱۹۹۱ به تعداد ۹ میلیون عدد تخمین زده شده، در سال ۱۹۹۳ به ۷/۵ میلیون مورد کاهش یافت. در این میان، بانک‌ها نیز با برداشت کارمزدهای قابل توجه برای صدور چک بلامحل - حتی به مقدار کم - شاید بی‌تأثیر نبوده‌اند.

در این گزارش آمده: سیاست مبارزه با صدور چک بلامحل در قانون فرانسه به طور قابل توجهی بر ممنوعیت صدور چک و بسته‌شدن حساب بانکی صادرکننده چک متمرکز شده و با توجه به اینکه هر نوع داد و ستد در فرانسه به وسیله چک یا کارت اعتباری صورت می‌گیرد، بسیار مؤثر واقع شده است، زیرا در عمل، مشکلات فراوانی را برای فرد ممنوع از صدور چک به بار می‌آورد و بانک به محض رویت چک بلامحل، با صدور اخطاریه به صادرکننده، او را از صدور چک منع می‌کند. بنابراین گزارش، بانک‌ها باید قبل از تشکیل حساب بانکی، صحت هویت و محل سکونت متقاضی را بررسی کنند. همچنین، باید قبل از تسلیم اولین دسته چک به صاحب حساب، به بانک مرکزی رجوع کنند. قانون همچنین این اختیار را به بانک‌ها تفویض کرده که به دنبال تصمیم‌گیری مدلل، به استثنای چک‌هایی که صاحب حساب تنها خود می‌تواند از آن برداشت نماید و یا چک‌های تضمینی، از ارایه چک خودداری نمایند. بانک‌ها نیز می‌توانند در هر زمان که بخواهند، چک‌هایی را که قبلاً در اختیار صاحب حساب گذاشته‌اند، مسترد دارند. هنگام بسته شدن حساب نیز بانک باید چک‌های باقی مانده را از مشتری سابق خود باز پس گیرد. به علاوه، بانک نمی‌تواند تا زمانی که صادرکننده چک

بلامحل، وجه چک و یا جریمه نقدی را نپرداخته، چک در اختیار او قرار دهد.

گزارش مذکور انشای تاریخ در چک را اجباری اعلام کرده است. چکی که بدون تاریخ صادر شود، بی ارزش است، ولی دیوان عالی کشور این عمل را هنگامی که بدون اندوخته مالی صورت گیرد، جرم محسوب می کند. اما قانون، چک مدت دار را بی ارزش محسوب نمی کند، زیرا این امر در عمل بسیار رایج است. در عین حال، قانونگذار روش دیگری را برای جلوگیری از صدور چک مدت دار به کار گرفته است. دارنده چکی که قبل از تاریخ ذکر شده در چک، به بانک مراجعه نماید، می تواند وجه چک را وصول کند. با وجود این، صادرکننده چک مدت دار به پرداخت جریمه ای معادل ۶ درصد وجه چک محکوم می شود.

ایس گزارش در خصوص روال قانونی صدور چک بدون اندوخته مالی آورده است: بانک بازکننده حساب، به محض رد پرداخت چک به دلیل عدم یا ناکافی بودن اندوخته، با ارسال اخطار، رد پرداخت چک را به اطلاع صاحب حساب رسانده، متذکر می شود که او باید دسته چک هایی را که در اختیار دارد، به بانکها مسترد گرداند و از صدور چک جدید اکیداً خودداری ورزد و برای تأمین وجه چک اقدام کند.

ممنوعیت صدور چک هم تنها در موارد زیر برداشته می شود: (۱) پرداخت وجه چک مستقیماً به دارنده چک و یا تأمین اندوخته مالی برابر با وجه چک، (۲) پرداخت جریمه به این ترتیب که صادرکننده چک بدون اندوخته مالی، به ازای هر هزار فرانک صدور چک بدون اندوخته، صد و پنجاه فرانک جریمه می پردازد. چنانچه کسی برای چهارمین بار یا بیشتر در عرض یک سال، مرتکب صدور چک بلا محل شود، به پرداخت جریمه معادل دو برابر رقم بالا محکوم می شود. همچنین، صاحب حسابی که پس از دریافت اخطار به بانک، در مهلت قانونی، اقدامی برای پرداخت چک ننماید، به مدت ده سال از صدور چک منع می شود و چنانچه شخص مذکور مبادرت به صدور چک نماید، به مجازات زندان محکوم خواهد شد. این مورد از مواردی است که قانون چک فرانسه مجازات زندان را حفظ کرده است.

این گزارش سپس در تشریح مواردی که مجازات زندان برای صادرکنندگان متخلف

چک محفوظ مانده، آورده است: قانون ۳۰ دسامبر ۱۹۹۱ به طور کامل جنبه جزایی تخلفات مربوط به چک را از میان نبرده و ماده ۶۶ آیین نامه ۱۹۳۵ را به قوت خود باقی گذاشته است. به این ترتیب، برای صادرکنندگان چک بلا محل، در موارد زیر مجازات یک تا پنج سال حبس و جریمه نقدی از سی هزار و ششصد فرانک تا ده میلیون فرانک را در نظر گرفته است: (۱) هر کس پس از صدور چک «با قصد اضرار به غیر» مبادرت به برداشت تمام یا قسمتی از اندوخته مالی مقرر برای چک صادر شده نماید و یا دستور عدم پرداخت چک را صادر کند، (۲) هر کس با علم و اطلاع، چکی را که در شرایط تبصره فوق صادر شده، قبول یا ظهرنویسی کند، (۳) هر کس که مبادرت به صدور یک یا چندین چک نماید، در حالی که ممنوع شده است، (۴) وکیل شخصی که ممنوع شده است، با علم به ممنوع بودن موکل خود، به حساب وی یک یا چندین چک صادر نماید. این مؤسسه پژوهشی سپس با اشاره به مراحل قانونی وصول وجه چک بلا محل افزوده: در صورت عدم تأمین اندوخته در بانک، مأمور اجرا چنانچه دلیل قانونی برای توجیه عدم پرداخت چک دریافت نکند، مبادرت به اجبار به پرداخت به وسیله مصادره حقوق یا حساب بانکی صادرکننده می نماید.

بنابه این گزارش، قانون ۲۰ مه سال ۱۹۹۵ مرکز اطلاعاتی را پیش بینی کرده که هدف آن، تمرکز اطلاعات مربوط به تخلفات و سایر اتفاقات مربوط به چک و بخش آن به بانکها و دادگستری است. همچنین، منبع اطلاعاتی دیگری که قانون دسامبر ۱۹۹۱، امکان دسترسی بدان را برای کسبه پیش بینی کرده، مرکز اطلاعات مربوط به چک های مفقود یا سرقت شده است که اطلاعاتی را که توسط بانکها و پلیس در اختیار دارد، به طور شبانه روزی در اختیار کسبه قرار می دهد.

این گزارش در خصوص تخلفات بانکی مربوط به قانون چک نیز آورده: بانکها هم به نوبه خود به پرداخت جریمه مالی محکوم می شوند، یعنی وقتی بانکها وظایفی را که قانون به عهده آنها گذاشته، انجام ندهند، در این صورت، ضامن چک های بدون اندوخته مالی مشتری ممنوع خود نیز خواهند بود. همچنین، بانکها نمی توانند وجه چکی را که پس از ممنوع شدن صادرکننده، صدور یافته، پرداخت نمایند، حتی اگر اندوخته کافی برای پرداخت

آن در حساب ممنوع موجود باشد.

گزارش مرکز پژوهش های مجلس درباره لایحه اصلاح قانون چک

مرکز پژوهش های مجلس اعلام کرد که لایحه پیشنهادی بانک مرکزی و قوه قضاییه در خصوص اصلاح قانون چک، بی آنکه متضمن اصلاحات اساسی باشد، کاری است همانند پراکنده کاری های گذشته. این مرکز افزود: این پراکنده کاری ها موجب سر درگمی همگان شده است، به نحوی که حتی اهل فن هم به سختی از عهده حل مشکل تطبیق شماره مواد با متن مربوط به آنها بر می آیند.

مرکز پژوهش های مجلس در زمینه پیش بینی مجازات شلاق برای صدور چک غیرقابل پرداخت در لایحه پیشنهادی قوه قضاییه و بانک مرکزی، آورده است: امروزه تعیین مجازات شلاق خلاف اصل است و جز در موارد حدود مقرر شرعی که بسیار محدود و استثنایی هستند، تعیین آن قابل انتقاد خواهد بود. شلاق، مجازات استثنایی است و توسعه موارد استثنا هم خلاف قاعده است.

به موجب پیشنهاد مقرر در لایحه قوه قضاییه، مجازات صدور چک غیرقابل پرداخت یکی از سه مجازات حبس (۶ ماه تا ۲ سال) جزای نقدی (از ۱ تا ۱۰۰ وجه چک یا کسری آن) و شلاق (از ۲۰ تا ۷۴ ضربه) خواهد بود.

بنابه گزارش مرکز پژوهش های مجلس در این باره، تقریر ۲۰ تا ۷۴ ضربه شلاق برای صادرکننده چک بلا محل و اکنش مناسبی در برابر رفتار مجرمانه او نخواهد بود و موجب ارباب و پیشگیری فردی و اجتماعی نخواهد شد.

همچنین، صادرکننده چک اگر از عهده ۱ یا ۲ وجه چک یا کسر موجودی آن برآید، دیگر صدور حکم محکومیت وی منتفی است، زیرا او که چنین مجازاتی را در انتظار خود می داند، پیش از صدور حکم، مبادرت به پرداخت اصل مبلغ چک خواهد نمود. بنابراین، بر چنین مجازاتی هم فایده ای مترتب نیست.

گزارش کارشناسی مذکور سپس با رد این پیشنهادها، مجازات مقرر در ماده ۷ سال ۱۳۷۳ را معقول دانسته است. در لوابیح بانک مرکزی و قوه قضاییه پیشنهاد شده است چک هایی که از بابت تضمین، تأمین اعتبار، سفید امضا، بدون

تاریخ، وعده‌دار، مشروط یا در اثر معاملات ربوی صادر می‌شوند، فاقد جهات کیفری باشند. گزارش مرکز پژوهش‌ها این معافیت‌ها را مثبت تلقی کرده و آورده: معافیت‌های مذکور با حکم وضع و فلسفه وجودی چک و اهداف قانونگذار تناسب تام دارد و قانونگذار سال ۱۳۷۲ بدون توجه به این جهات، چنین چک‌هایی را واجد وصف کیفری به حساب

آسیب‌پذیر جامعه هستند که این امر حکایت ضمنی از استفاده نا به جا از چک به نحوه تضمینی، امانی، وعده‌دار و... دارد. گزارش مذکور اضافه کرده: واضح است که اگر ماده ۱۲ قانون سال ۱۳۵۵، یعنی استثنای صادره بر جرم صدور چک بلامحل احیا شود، بسیاری از این افراد از شمول زندانیان مرتکب این جرم خارج خواهند شد.

فراوان را برای بانک‌ها در دستیابی به مطالبات خود فراهم می‌کند، زیرا به لحاظ نقد شدن وثایق، بانک با تشریفات فراوانی روبه‌رو خواهد شد.

همچنین، با توجه به وضعیت دارندگان حساب جاری، احتمالاً به دلیل عدم ضمانت دستگاه‌های اداری، میزان حساب‌های جاری کاهش فراوانی خواهد یافت.

این گزارش کارشناسی افزوده: میزان استفاده از چک در معاملات عادی و روزمره مردم بسیار زیاد است و همین امر یکی از علل بروز مشکل صدور چک بلامحل به نظر می‌رسد. لذا ضروری است که تدابیری اتخاذ شود تا میزان استفاده از چک در جامعه کاهش یابد. براین اساس، به ویژه در خصوص معاملات اعتباری و اقساطی که افراد از طریق چک مبادرت به آن می‌نمایند، بهتر است بانک‌ها یا موسسات اعتباری با ارایه وام برای خرید اقساطی، حداقل به کارگران و کارمندان بخش خصوصی قابل اعتماد یا ترویج کارت‌های اعتباری، شرایط را برای کاهش تقاضای چک فراهم آورند.

این گزارش در ادامه اضافه کرده: بهتر است استفاده از سایر اسناد تجاری مانند سفته مجدداً احیا شود و میزان حق تمبر سفته کاهش یافته یا مجانی شود. سیستم قضایی نیز تدابیری را برای تسریع در واخواهی و طرح دعاوی متکی بر سفته فراهم کند. به این ترتیب، به کارگیری سفته در مورد پرداخت‌های وعده‌دار می‌تواند جایگزین چک شود.

مرکز پژوهش‌های مجلس در پایان اظهار نظر خود آورده است: با توجه به تعدادی از نصوص قانونی مانند ماده ۶۹۶ قانون مجازات اسلامی و ماده ۲ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی که زمینه را برای زندانی کردن افراد مدیون فراهم می‌کند، بهتر است همزمان با اصلاح قانون چک، این مقررات نیز به نحوی مورد بازنگری واقع شوند تا علاوه بر حذف جرم چک بلامحل، مواردی که به دلیل دیون نیز موجبات زندانی شدن را فراهم می‌آورد، حذف شود. ■

▲ باید صبر کنیم تا کارشناسان بچشند و نظر بدهند!

مرکز پژوهش‌های مجلس در جمع‌بندی خود از طرح چک آورده است: عدم تسری مجازات جرم صدور چک بلامحل به چک‌هایی که بابت تضمین، تأمین اعتبار، سفیدامضاء، بدون تاریخ، وعده‌دار یا به صورت مشروط صادر شده، امری است که به لحاظ حقوقی واقعاً منطقی به نظر می‌رسد و ثانیاً، می‌تواند موجبات رهایی بسیاری از اقتضای ضعیف را از زندان‌ها فراهم سازد.

بر اساس این گزارش، ایجاد تکلیف برای بانک‌ها نسبت به پرداخت وجه چک با اخذ

آورده است. این اقدام آثار ناصواب زیادی، از جمله تورم جمعیت کیفری زندان‌ها را در پی داشته و به نظر می‌رسد که بازگشت به وضعیت قانونی سال ۱۳۵۵ راه حل مطلوبی است.

مرکز پژوهش‌های مجلس سپس با استناد به آمار سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، تعداد محبوسان دارای جرم صدور چک بلامحل را ۱۵۳۱۷ نفر ذکر کرده است. با توجه به آمار فروردین ماه سال ۱۳۸۰ جدول فراوانی شخصی زندانیان با جرم صدور چک بلامحل عبارتست از:

کارگر ساده	بازاری	آزاد	کشاورز	کارمند	بیکار	راننده	بقال
۱۶۲۲	۱۵۱۰	۱۳۱۶	۱۱۲۵	۶۸۳	۶۵۶	۵۳۸	۴۵۷

به این ترتیب، مشخص می‌شود که بیشترین افراد و زندانیان شامل کارگر ساده، کشاورز، کارمند، بیکار، راننده و در واقع، اقتضای

مآخذ:

- (۱) روزنامه حیات نو/ ۴ و ۵ مهر ۱۳۸۰
- (۲) برای اطلاعات بیشتر به شماره ۱۲ مجله بانک و اقتصاد رجوع کنید.

تضمین و وثیقه‌های لازم در حین افتتاح حساب، صرف نظر از این که ماهیت حقوقی چک را دگرگون می‌سازد، موجبات اشکال